

СУБ'ЄКТНО-ЦІННІСНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Встановлено структурно-динамічні показники й емпіричні тенденції взаємозв'язку чинників самоактуалізації і захисних механізмів в порівняльному (віково-професійному і гендерному) аспекті, визначено етапи та зміст трансформації захисних механізмів у процесі самоактуалізації особистості.

Ключові слова: особистість, самоактуалізація, захисні механізми, ієрархічна суб'єктно-ціннісна модель, реконструктивний потенціал, тренінг.

Постановка проблеми. Проблема самоактуалізації особистості та функцій механізмів психологічного захисту в цьому процесі є на сьогодні надзвичайно актуальною. Сучасна людина, з одного боку, перебуває в мережі найрізноманітніших шансів, викликів і можливостей, помножених Інтернет-комунікацією і зростанням демократичних засад суспільного розвитку, а іншого – потерпає від внутрішніх обмежень, ілюзій, позасвідомо сформованих схильностей, які стоять на заваді її повноцінного функціонування і розкриття особистісного потенціалу.

Означена проблема досліджується різними – екзистенційно-феноменологічним та психодинамічним – напрямками, що часто розцінюються як ортогональні, оскільки й донині не подолане історичне протистояння глибинної та вершинної психології, які розробляють власний поняттєво-термінологічний апарат, послуговуючись методологемами, що взаємно виключають одна одну.

Складна методологічна ситуація в сучасній психології потребує об'єднання зусиль дослідників, які працюють в різних аксіологічно зорієнтованих царинах, позаяк вивчення цілісної особистості неможливе при різкій демаркації епістемологічного простору. Адже людина як інтегральний суб'єкт життєдіяльності для свого повноцінного функціонування вимагає узгодження локалізованих на різних рівнях психологічних механізмів, що перебувають не лише в субординаційному (вертикальному), а й у складному (горизонтальному), а також у неочевидному триангуляційному (діагональному) взаємозв'язку. Для пересічної людини це означає можливість навчитися справлятися з власними підсвідомими імпульсами, що регулюються механізмами психологічного захисту, оскільки гармонізація сфери біологічно детермінованого несвідомого з вищими духовними спонуканими (а серед них і тенденцією до самоактуалізації) є запорукою благополучного функціонування особистості та реалізації нею свого життєвого покликання, в тому числі й у векторі професійної самореалізації.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ієрархічну суб'єктно-ціннісну модель

трансформації захисних механізмів у процесі самоактуалізації особистості залежно від віку, етапу професійної самореалізації та гендерної диференціації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З екзистенційно-гуманістичного погляду процес самоактуалізації особистості (Г.О. Балл, К. Гольдштейн, Д.О. Леонт'єв, А. Маслоу, Р. Мей, В.П. Москалець, Т.М. Титаренко, Р. Трач, К. Роджерс, В. Франкл, А. Ленгле, С.Д. Максименко та ін.) виступає універсальною мотиваційною тенденцією, що утверджує людину в якості автентичного суб'єкта існування, котрий прагне до максимально повної самореалізації в обширі доступних можливостей. Підкреслюється вроджена, інстинктоїдна природа самоактуалізації, яка реалізує буттєву мотивацію служіння, присвяту себе духовним, трансцендентним цінностям при орієнтації як на зовнішній діалог зі "світом" викликів і шансів, так і на внутрішній діалог зі своєю совістю, власним організмичним чуттям задля здійснення персонального життєвого покликання, творчої експансії в універсум людської культури.

Самоактуалізація не протистоїть адаптації (А.В. Фурман): вона пробивається крізь природне намагання людини подолати дефіцит, відновити баланс і рівновагу, заявляючи про себе наднормативними, надситуативними, альтруїстичними, безкорисливими, ризикованими і відповідальними вчинками, які переводять особистість на вищій щабель життєздійснення (О.Г. Асмолов, Ф.Ю. Василюк, В.А. Петровський, В.А. Роменець, В.О. Татенко, М.В. Савчин та ін.).

Епістемологічними джерелами дослідження захисних механізмів у контексті психології розвитку особистості є насамперед: класичний психоаналіз, започаткований З. Фройдом, де вони трактуються як функції Его, котре відновлює внутрішню рівновагу в процесі адаптації власних лібідних спонук до вимог соціуму; феноменологічна філософсько-психологічна (від І. Канта) традиція, в руслі якої захисні механізми, за І.С. Коном, трактуються як способи інтеграції (чи дезінтеграції) Я-ноуменального (суб'єктного) і Я-феноменального (відрефлексованого в Я-образі) або постають у вигляді контрверзи суб'єктивної інтеграції й об'єктивної дезінтеграції поведінки особи (Т.С. Яценко).

Оскільки під самоактуалізацією розуміється і найсуттєвіша мотиваційна тенденція в життєздійсненні особи, і феномен, притаманний суб'єкту високого рівня психічної (духовної) самоорганізації, то існує проблема диференціації механізмів психологічного захисту на здорові, конструктивні (продуктивні, ефективні) й патологічні, неконструктивні (непродуктивні, неефективні); останнім часом наполегливіше артикулюється потреба в концептуальному моделюванні системно-ієрархічних класифікацій захисних механізмів. Найпростіші з цих класифікацій є

дихотомічними, наприклад, у В. Менінджера і М. Ліфа (здорові, нездорові); Н. Хан і Т. Кроубер розрізняють три модальності функціонування Его: захист, подолання і фрагментацію; чотирирівневу ієрархію его-процесів пропонує Дж. Вейлант (психопатичні, інфантильні, невротичні, зрілі); Е.С. Романова і Л.Р. Гребенников, а також Г. Блюм відстежують онтогенетичні віхи появи тих чи тих захисних механізмів і тільки Ю.С. Савенко пов'язує компенсацію, як певну систему саморегуляції, з процесом самоактуалізації особистості.

Виклад основного матеріалу. Успіхи когнітивної психології, системно-ієрархічні концепції в персонології спонукали нас до обґрунтування авторської моделі самоактуалізації особистості з урахуванням процесів захисного і копінгового змісту (рис. 1).

Рис. 1. Ієрархічна суб'єктно-ціннісна модель самоактуалізації особистості в захисному і копінговому модусах

- > - онтогенетичний вектор життєздійснення (каузальна детермінація – "знизу")
- - -> - аксіологічний вектор життєздійснення (телеологічна детермінація – "зверху")

Із залученням принципу інтегральної суб'єктності З.С. Карпенко щодо реінтерпретації відомої "піраміди Маслоу", онтогенетичних віх становлення захисних механізмів Г. Блюма та типології копінг-стилів М.О. Холодної було сконструйовано ієрархічну суб'єктно-ціннісну модель самоактуалізації особистості в захисному і копінговому модусах. При цьому рівень функціонування відносного суб'єкта (індивіда) забезпечує задоволення фізіологічних потреб при сприянні захисних механізмів інтродекції, проекції, заперечення, фіксації, регресії та емоційно-домінантного копінгу; рівень моно- (власне) суб'єкта уможливує задоволення потреби в безпеці при використанні захисних механізмів заперечення, встановлення узгодженості й мобілізаційного стилю копінгу; рівень полісуб'єкта (особистості як соціального індивіда), маркований потребою в прив'язаності та любові, а також рівень метасуб'єкта, мотивований потребою в повазі і визнанні, послуговуються захисними механізмами сублімації, витіснення, реактивного утворення, знищення, ізоляції, раціоналізації, ретрофлексії, переміщення, вибіркової уваги та дисоціацією разом із соціотропним та проблемно-орієнтованим копінг-стилями відповідно; абсолютносуб'єктний (універсальний) рівень самоактуалізації може поєднуватися з аскетизмом, інтелектуалізацією, творчістю, компенсацією та синтетичним (варіативним), за З.С. Карпенко, стилем копінгу, а при відкиданні цієї вершинної мотивації – садомазохізмом, деструктивністю і конформізмом автомата як захисними механізмами.

Було проведено порівняльне експериментально-діагностичне дослідження трансформації захисних механізмів у процесі самоактуалізації особистості, що дозволило виявити як динаміку парціальних показників контрольованих змінних, так і віково-професійні та гендерно зумовлені тенденції зміни взаємозв'язків показників блоку самоактуалізації з показниками блоку захисних механізмів, а також експлікувати латентні фактори, що зумовлюють відповідні актуалізаційно-захисні патерни за вказаними вище диференціальними ознаками, насамкінець – визначити етапи і зміст трансформації певних захисних механізмів у відповідні копінг-стратегії поведінки.

Для перевірки взаємозв'язку захисних механізмів і чинників самоактуалізації, а також ефективності запровадження експериментальної розвивально-корекційної програми використано такі психодіагностичні **методики**: опитувальники "Діагностика самоактуалізації особистості" Е. Шострема – А.В. Лазукіна в адаптації Н.Ф. Каліної, "Діагностика типологій психологічного захисту" Р. Плутчик в адаптації Л.І. Вассермана, О.Ф. Еришева, Є.Б. Клубової та ін., "Копінг-поведінка в стресових ситуаціях" (С. Норман, Д.Ф. Ендлер, Д.А. Джеймс, М.І. Паркер; адаптований варіант Т.А. Крюкової), багаторівневий особистісний опитувальник "Адаптивність" Г.С. Никифорова, М.А. Дмитрієвої, В.М. Снеткова, опитувальник само

ефективності І.В. Брунової-Калісецької, питальник суб'єктності (О.М. Волкова, І.А. Серьогіна).

До участі на основному етапі емпіричного дослідження було залучено вибірку з 221 особи, з якої 188 становили жінки, 33 – чоловіки. Всі досліджувані здобували професійну освіту або працювали за фахом "психолог, викладач психології", "практичний психолог у галузі освіти", "соціальний педагог"; із них 93 навчалися на 2-3 курсах університетів міст Івано-Франківська і Дрогобича, а 128 – на випускних (4-му і 5-му) курсах міст Івано-Франківська і Тернополя, а також працювали на відповідних посадах в Івано-Франківській області.

Поділ загальної вибірки на осіб із добакалаврською професійною підготовкою (до 4 курсу навчання) і пізнішою був зумовлений численними дослідженнями в галузі педагогічної психології, зокрема психології вищої професійної освіти, які фіксують спад показників мотиваційно-ціннісної сфери та реалізації суб'єктного потенціалу в основному на третьому році навчання у ВНЗ, а за деякими даними і раніше (З.М. Адамська, В.М. Мицько, Г.К. Радчук та ін.). В інтересах нашого дослідження було важливо перевірити, наскільки суттєвий перепад між показниками самоактуалізації та захисними механізмами існує між цими двома субвибірками та як поліпшення (чи погіршення) показників самоактуалізації пов'язане з трансформацією захисних і копінгових стратегій поведінки. З цією метою емпіричні дані за загальною вибіркою, статевою належністю і рівнем фахової підготовки були піддані статистичній обробці за програмою SPSS.17.

Передбачалося, що інтерпретація усереднених показників і рівнів розвитку контрольованих змінних в результаті застосування описової математичної статистики дозволить з'ясувати структурно-динамічні особливості самоактуалізаційного та захисного патернів життєздійснення особистості. Кореляційний і факторний аналізи допоможуть експлікувати психологічний зміст взаємної детермінації мотиваційних тенденцій до адаптації, самоактуалізації та самоефективності, з одного боку, і здатності до психологічного захисту, копінг-поведінки і суб'єктності, з другого боку. Особливо ретельно слід проаналізувати інваріантні (типові) та варіативні (віково-професійні та гендерно специфічні) інтрапсихічні засоби трансформації захисних механізмів у процесі самоактуалізації особистості.

Порівняльний аналіз емпіричних даних за результатами описової статистики по загальній вибірці виявив найвищі показники самоактуалізації за шкалами цінностей, орієнтації в часі, креативності; розуміння і прийняття інших, свободи вибору і відповідальності за нього (показники суб'єктності); за стратегією подолання труднощів як показником самоефективності; встановлено знижений рівень адаптивності, перевагу захисних механізмів компенсації, реактивного

утворення і заперечення, а також копінгу, орієнтованого на рішення, які виражають тенденції динаміки всього спектру контрольованих змін.

Суттєва деформація кривої нормального розподілу показників самоактуалізації в бік високих значень, на відміну від показників інших змінних, свідчить про конструювання віртуальної нарративної ідентичності особи, яка прагне втілити свої духовні прагнення і трансцендентні цінності в практику реального життєздійснення.

Діагностовано статистично достовірні відмінності між "молодшими" і "старшими" респондентами за показниками орієнтації в часі, активності, свободи вибору і відповідальності за нього, розуміння і прийняття інших, впевненості в собі ("Сценарій"), поведінкової регуляції та нервово-психічної стійкості, комунікативного потенціалу і моральної нормативності, що засвідчують перевагу "старших" над "молодшими" і заодно вплив чинника статусно-рольової ідентичності в процесі професійно-особистісного становлення досліджуваних. Найпопулярнішими механізмами захисту в обох субвибірках є реактивне утворення і заперечення в додачу до компенсації ("молодші") і регресії ("старші").

Встановлено статистично достовірну перевагу чоловіків над жінками за такими показниками самоактуалізації, як орієнтація в часі, потреба у пізнанні, автономність, спонтанність, саморозуміння й аутосимпатія; за показниками суб'єктності – активність, свобода вибору і відповідальність за нього, саморозвиток; за такими складниками самоефективності, як сценарій, порівняльна ефективність, атрибуція; за здатністю до поведінкової регуляції та нервово-психічною стійкістю, розвитком комунікативного потенціалу. При цьому чоловіки частіше використовують більш зрілі й ефективніші механізми психологічного захисту, ніж жінки, наприклад, інтелектуалізацію і компенсацію, а жінки набагато частіше використовують емоційно-орієнтований копінг.

Факторний аналіз 36-ти показників загальної вибірки, отриманих за всіма психодіагностичними методиками, дозволив експлікувати п'ять факторів, змістова наповненість яких дозволяє визначити їх як "суб'єктність і самоефективність", "просоціальна асертивність", "самоцінність", "інтелектуалізація", "професійна компетентність" із сумарною інформативністю 43,8%.

Субвибірка молодших респондентів (добакалаврський рівень професійної підготовки) характеризується таким колом взаємної детермінації: мобілізаційним стилем подолання, самоцінністю, реактивним утворенням і навчально-професійним самовизначенням ($h = 39,4\%$). Субвибірка старших (рівень бакалавра і вище) відзначається взаємною детермінацією суб'єктності і самоефективності, просоціально-орієнтованої асертивності, самоцінності, творчості, професійної компетентності ($h = 44,6\%$).

Субвибірці чоловіків притаманні суб'єктно-ціннісна інтегрованість, захисний пояс ідентичності, професійна компетентність і творчість ($h = 52,6\%$). Менш монолітній субвибірці жінок властиві ціннісно-нормативна соціалізованість, суб'єктність і самоефективність, довіра до себе ($h = 29,1\%$).

У результаті порівняння даних кореляційного і факторного аналізів емпіричних показників за критерієм віку та пов'язаним із ним критерієм професіоналізації встановлено, що чим вищий суб'єктний рівень реалізації мотиваційної тенденції до самоактуалізації демонструє особа, тим більш продуктивним і зрілим є її психологічний захист. При переході від добакалаврського до післябакалаврського етапу професійної підготовки і самореалізації відбувається ціннісно-цільова консолідація мотиваційної сфери навколо трансцендентних цінностей та ідеалів професійної майстерності, яка забезпечується як однорівневими, так і міжрівневими поєднаннями захисних механізмів, що виступають як у ролі каталізаторів, так і в ролі інгібіторів цього процесу. Впродовж самоактуалізації посилюється поляризація чинників цього процесу і механізмів психологічного захисту, знижується ефективність і зникає доцільність застосування змішаних актуалізаційно-захисних патернів.

Експліковано гендерні особливості взаємозв'язку чинників самоактуалізації з механізмами психологічного захисту, які полягають в індивідуалістській спрямованості життєздійснення з акцентом на професійно-кар'єрне зростання у чоловіків та в колективістській спрямованості життєздійснення з акцентом на комунікативну експресію, культурно регламентований сценарій альтруїзму і поступливості в жінок.

На прикладі чоловічої субвибірки, яка продемонструвала найвищий рівень самоактуалізації, що не потребує захисних механізмів, встановлено перехідну (підтримувальну чи бар'єрну) їх функцію, котра зникає в процесі духовного зростання і професійної самореалізації особистості. Натомість актуалізаційно-захисний патерн жінок містить незжиті непродуктивні синтези прагнення до саморозвитку з підсвідомими зусиллями зберегти традиційну гендерну ідентичність, що вносить амбівалентність, непослідовність і внутрішній конфлікт у хід самоактуалізації.

У процесі розвитку і професіоналізації особистості відбувається розщеплення цілісного життєздійснення на два режими функціонування особистості – адаптацію та самоактуалізацію як таку. Причому перший режим послуговується переважно підсвідомими механізмами психологічного захисту, а другий реалізується спонтанно, усвідомлено, із залученням копінг-стратегій. Встановлено, що змішані актуалізаційно-захисні патерни відіграють роль тимчасових, перехідних психологічних засобів (функціональних органів), що фіксують своєрідні точки біфуркації, коли перед особистістю постає

питання екзистенційного вибору режиму життєздійснення – активно-творчого (самоактуалізація) чи пасивно-репродуктивного (адаптація). Відтак захисні механізми в процесі самоактуалізації відіграють роль каталізаторів, які підтримують у суб'єкта рішучість прийняти виклики трансцендентних цінностей, застосовуючи для цього релевантні копінг-стратегії, або роль інгібіторів, що ускладнюють перехід у самоактуалізаційний режим життєздійснення, консервуючи внутрішній мотиваційно-ціннісний конфлікт і обмежуючи життєві домагання особистості адаптивним самообмеженням.

З метою представлення етапів і змісту трансформації захисних механізмів у процесі самоактуалізації особистості було проведено факторний аналіз показників копінгово-захисного спектру, в результаті чого експліковано таку послідовність (етапи) трансформації захисних механізмів: 1) розрізнені механізми психологічного захисту як підсвідома реакція на небезпечний для самооцінки ситуаційно специфічний сигнал; 2) інтегровані метою провідної діяльності захисні патерни, що зберігають самоповагу і позитивний я-образ особистості у значущих сферах життєдіяльності; 3) змішані копінгово-захисні патерни, що символізують стан переходу захисних механізмів у відповідні стратегії подолання внаслідок факту їх усвідомлення і доцільного спрямування; 4) власне копінг-стратегії поведінки у складних ситуаціях, що утруднюють і водночас заохочують самоактуалізацію особи; 5) гнучка каузально й телеологічно детермінована поведінка особистості в різноманітних умовах її життєздійснення (синтетичний стиль подолання).

Таким чином, захисні механізми різного рівня зрілості й суб'єктної віднесеності, як і копінг-стратегії особистості, виявляються вмонтованими в мотиваційно-ціннісний та операційно-діяльнісний каркас людини, схильної і здатної до самоактуалізації, за допомогою яких реалізується її життєвий проект. З огляду на вибірку даного дослідження можна твердити про перехід від моно- і полісуб'єктної орієнтації взаємозв'язку чинників самоактуалізації з механізмами психологічного захисту (в "молодших" і жінок) до мета- й абсолютно суб'єктної його орієнтації (у "старших" та чоловіків) як провідну тенденцію життєздійснення особистості.

Цілеспрямована трансформація захисних механізмів у процесі самоактуалізації особистості забезпечується реконструктивним потенціалом позитивної психотерапії, яка інтегрує досягнення психодинамічної, екзистенційно-гуманістичної й культурно-орієнтованої психології з опорою на концепти базових – первинно-афективних (Любити) і вторинно-когнітивних (Знати) – здібностей, моделей для наслідування й інтеріоризованих емоційних установок на себе (Я), партнера (Ти), референтну групу (Ми), культурну традицію (Пра-Ми), форм переробки конфліктів (Тіло, Контакти, Діяльність, Духовність). Такі принципи позитивної терапії, як надія, баланс і

самопоміа проєктуються на різні етапи п'ятикрокової моделі консультування – дистанціювання, інвентаризацію, ситуативне підбадьорення, вербалізацію і розширення системи цілей.

Реалізація експериментальної тренінгової програми гармонізації життя з використанням технологічної схеми і психотехнічного інструментарію позитивної психотерапії засвідчила зростання показників самоактуалізації та соціально-психологічної адаптованості особистості при усвідомленні нею і відмові від застосування непродуктивних захисних механізмів з одночасним зростанням ролі усвідомлюваних вольових стратегій подолання життєвих труднощів на шляху до досягнення поставлених цілей.

Висновки

Запропонована ієрархічна суб'єктно-ціннісна модель трансформації неусвідомлюваних захисних механізмів в доцільно використовувані копінг-стратегії та ситуаційно й когнітивно релевантні копінг-стилі життєздійснення отримала емпіричне підтвердження у вигляді структурно-динамічних показників у континуумі адаптаційно-захисного й актуалізаційно-копінгового спектру; емпірично встановлено тенденцію підвищення з віком і з набуттям професійного досвіду рівня суб'єктно-ціннісної регуляції поведінки за допомогою психологічного захисту і копінг-стратегій у процесі самоактуалізації; виявлено інтрапсихічні засоби (функціональні органи), що являють собою тимчасові актуалізаційно-захисні патерни, які прискорюють або гальмують процес самоздійснення особистості в діапазоні "суб'єктні здатності – ціннісні пріоритети – цільові орієнтири життєздійснення"; визначено етапи – інстинктивно (1) і ціннісно (2) мотивованого захисту, перехідний (3), доцільного копінгу (4), варіативно-творчої копінг-поведінки (5) і зміст трансформації захисних механізмів у копінг-поведінку особистості в процесі її самоактуалізації, який полягає у зміщенні пріоритетності в колі взаємної детермінації з онтогенетичного (каузального) вектора життєздійснення (детермінація "знизу") на аксіологічний (детермінація "зверху").

Перспективним вектором подальших досліджень проблеми вважаємо фундаментально-технологічні розробки, які інтегрують напрацювання академічної та практичної психології в різноспрямованих персонологічних течіях. Зокрема, вимагає прояснення механізм самоорганізації та саморегуляції особистості при переході від буденного (рутинного) до еквівітного (екстремального, критичного, надзвичайного і т. ін.) функціонування, роль вікових, професійно-статусних та статево-рольових чинників взаємодії феноменів самоактуалізації та копінгово-захисних патернів поведінки.

1. *Карпенко Є. В.* Актуалізація особистісного потенціалу самопоміа засобами позитивної психотерапії / Є.В. Карпенко // Вісник Одеського

- національного університету імені І.І. Мечникова. Серія : Психологія. – Т. 15, вип. 11. – Одеса, 2010. – С. 376 – 383.
2. Карпенко Є.В. Засоби експлікації й утилізації захисних механізмів у позитивній психотерапії / Є.В. Карпенко // Вісник Прикарпатського університету. Серія : Філософські і психологічні науки / зб. наук. праць. – Спец. випуск. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2008. – С. 202 – 205.
 3. Карпенко Є.В. Позитивна психодинаміка як досвід парадигмального синтезу в персонології / Є.В. Карпенко // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія : Педагогіка та психологія: зб. наук.праць. – Вип. 447 – 448. – Чернівці : Рута, 2009. – С. 171 – 174.
 4. Карпенко Є.В. Феномен самоактуалізації в екзистенційно-гуманістичній психологічній традиції / Є.В. Карпенко // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 14. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – С. 334 – 343.
 5. Карпенко Є.В. Аксіопсихологічний формат позитивної психотерапії / Євген Володимирович Карпенко, Зіновія Степанівна Карпенко // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: зб. наук.праць. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – № 26 (50), ч.ІІ. – С. 36 – 39.
 6. Карпенко Є.В. Феноменологічний метод у персонологічних дослідженнях і психологічній практиці / Є.В. Карпенко // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. – Т.ХІІ. – Ч. І. – К. : ГНОЗІС, 2010. – С. 263 – 274.

Structure-dynamical indicators and empirical trends of correlation of factors of self-actualization and defense mechanisms in comparative (age-professional and gender) aspects are defined, the stages and content of transformation of protective mechanisms in the process of self-actualization personality.

Key words: personality, self-actualization, defense mechanisms, hierarchical subjective-value model, psychological means, reconstructive potential, training.